

Pap László

A MÁSODIK ANGOL–BÚR HÁBORÚ ÉS A MAGYAR POLITIKAI ÉLET

Bevezetés

A 19. század végén a világ nagyhatalmai versenyt futottak egymással, hogy megszerezzék a földgolyó utolsó „szabad”, addig még egyikük által sem gyarmatosított területeit, s közben már készülődtek arra a nagy háborúra is, amelynek végén a győztesek megszerezhetik maguknak a legyőzött ellenfelek által addig meghódított területeket. Eközben az Osztrák–Magyar Monarchia és ezen belül Magyarország az 1867-es kiegyezést követő gazdasági fellendülés után egyre mélyebb belsőbb politikai válságba került. A válságot kiváltó körülmények közül a közös hadsereg, illetve a hadsereg vezényleti nyelvének kérdése volt az egyik, a másik fontos faktort pedig a gazdasági kiegyezés tízévenkénti megújítása miatt újra és újra visszatérő viták és politikai huzavonák jelentették.

Nem csoda, hogy az erősödő nemzetközi és magyarországi politikai feszültség légkörében hatalmas visszhangot keltett a második angol–búr háború kitörése, és a háborút annak lezárásáig élénk figyelemmel kísérte a magyar sajtó, a politika és a közvélemény is. Bár az események színtere szó szerint a világ (másik) végén volt, ekkorra a híradástechnika fejlődésének köszönhetően már gyorsan eljutottak Európába, és így hazánkba is a hadszíntérről érkező hírek. Nem kellett hosszú heteket vagy akár hónapokat várni arra, hogy a hadieseményekről értesülhessenek a hírekre szomjazó olvasók. A háború iránti érdeklődés felfokozottsága annak is köszönhető volt, hogy itt nem egy európai vagy nyugati nagyhatalomnak a világ valamelyik isten háta mögötti szegletében, az ott élő bennszülöttek ellen viselt helyi hódító háborújáról vagy „büntetőexpedíciójáról” volt szó, hanem két európai (illetve egy európai és egy európai eredetű), keresztény vallású és fehér

bőri nép, az angolok és a búrok közötti konfliktusról. Mindennek hazánkban még az is különös jelentőséget adott, hogy az 1848-as hagyományok miatt a magyar lakosság többsége az „elnyomó nagyhatalom”, azaz Anglia ellen harcoló búrok iránt érzett szimpátiát.

Tanulmányomban a búr háború és a magyar politikai élet viszonyával, kapcsolatával foglalkozom. Azt fogom megvizsgálni, hogy milyen hatást gyakorolt a második angol–búr háború (1899–1902) a magyar politikai életre, megjelent-e – és ha igen, hogyan – a háború kérdése a politikai közéletben (azaz a magyar országgyűlésen), illetve foglalkoztak-e vele a felsőbb szintű fórumokon (a közösügyi országos bizottságok, illetve a közös minisztertanács előtt). Hangsúlyos szerepet kap annak a bemutatása, hogy miként jelent meg a háború kérdése a Monarchia három kiválasztott külképviselete (elsősorban a legközvetlenebbül érintettek, azaz a fokvárosi konzulátus és a londoni nagykövetség, illetve a berlini nagykövetség) és külügyminisztériuma közötti kommunikációban, miről tájékoztatta a konzul és a két nagykövet a bécsi külügyet, miket tartottak fontosnak megemlíteni, honnan és milyen forrásból szerezték az információikat.

Kutatómunkám dokumentumbázisát a kiadott források (közösügyi országos bizottság jegyzőkönyvei, közös minisztertanács jegyzőkönyvei stb.), illetve a levéltári anyagra képezte. A fokvárosi konzul jelentéseit eredetiben tanulmányoztam a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban.¹ A londoni és a bécsi nagykövet anyagai esetében már csak arra volt lehetőségem, hogy a jelentések mikrofilmre vett kópiáit nézzem át a székesfehérvári levéltárban, illetve Budapesten a Magyar Országos Levéltárban. A felvételek jórészt még az 1970-es években készültek; minőségük, technikai színvonaluk számos kívánnivalót hagy maga után. Az ebből adódó problémák mind a londoni, mind a berlini anyag (különösképp az utóbbi) esetében jelentős mértékben megnehezítették és akadályozták a kutatómunkát.

Parlamenti felszólalások a búr háborúval összefüggésben

A magyar alsóházban két alkalommal került napirendre a búr háborúval kapcsolatos kérdés. Első ízben már néhány hónappal a háború kitörése után, akkor jelent meg a búr háború és egy azzal összefüggő magyarországi esemény a képviselőházban, amikor 1899 decemberében Major Ferenc képviselő interpellált²

¹ A fokvárosi jelentések esetében az 1902 eleje és a békekötés között keletkezett dokumentumokat nem találtam meg az adott jelzetnél, ill. kartonnál. A segítőkész osztrák levéltáros szerint ezek más iratok közé keveredhettek, ám az érintett időszak összes dokumentumát átnézve sem leltem rájuk.

² Országgyűlés Képviselőházi Napló 1896-1901. 1899. december 5. (kedd), 499. Országos Gyűlés, 498-513. XXV. 38-40.

Széll Kálmán akkori miniszterelnökhöz a magyarországi Vöröskereszt esetleges dél-afrikai misszióját illetően.³ Major, a szombathelyi kerület képviselője Székesfehérváron született 1854-ben. 1879-ben orvosi diplomát szerzett, majd sebészként kezdett dolgozni. 1884-ben Székesfehérvár tisztifőorvosa és a városi kórház igazgatója lett. Néppárti politikusként 1896-ban lett parlamenti képviselő.⁴

Szakmai háttere miatt talán nem is olyan meglepő, hogy Major Ferenc épp egy, a búr háborúval összefüggő egészségügyi vonatkozású kérdésben interpellált. Az orosz, francia, németalföldi és német Vöröskereszt ugyanis ekkorra már második expedícióját indította Dél-Afrikába, és Major szeretne volna megtudni, hogy a magyarországi Vöröskereszt-szervezet is készül-e ilyen misszióra.

A miniszterelnök válaszában leszögezte, hogy ilyen küldetésre nem fog sor kerülni, mivel nem tartja *„a jelen háborút, amely egy igen messze fekvő tengerentúli tartományban dúl, arra valónak, hogy mi oda menjünk. [...] mi tőlünk és a mi érdekünkől annyira távol áll az a harctér, hogy nem hiszem, hogy elég indok legyen arra, hogy pénz és emberanyag áldozattal és egyébként is nagy áldozat árán oda menjünk, ahol talán ránk szükség sincsen, mert hiszen a külföldiek el látják az ottani szolgálatot.”*

Major tudomásul vette a miniszterelnök válaszát, bár megjegyezte, hogy hasonló Vöröskereszt-misszióra (azaz olyan esetre, amikor a magyar szervezet két másik állam háborújába küldött kontingenst) már volt példa, amikor a magyar szervezet küldöttsége a szerb-bolgár háborúban vett részt. Megjegyezte továbbá, hogy hiába ajánlkozott ő és képviselőtársa, Latinovits Géza⁵ arra, hogy saját pénzükön kiutazznak Dél-Afrikába, a szervezet a kezdeményezést nem támogatta, amit Major a politika beavatkozásának vélt a humanitárius szervezet működésébe. Megjegyezte még, hogy egy hasonló külföldi vöröskeresztes küldetésnek nemcsak humanitárius haszna van, de még a kereskedelmet is előre mozdíthatja: *„Tanuljunk nagy Németország példáján, amely nem hagy elmúlni egy hadjáratot sem, ahol Vöröskereszt egyletével meg nem jelennék; megjelenik még oly államban is, amellyel feszült viszonyban van, mert jól tudja, hogy ez nemcsak erkölcsi, hanem határozottan anyagi haszonnal is jár. Ez az én meggyőződésem, ezt akarom válaszul mondani és sajnálattal bár, de tudomásul veszem a t. miniszterelnök úr válaszát.”*

Viszontválaszában Széll kijelentette, hogy a magyar Vöröskereszt teljesen

³ Az interpelláció, melyről a korabeli magyar sajtó is beszámolt, eredetileg már novemberben elhangzott, de a választ Széll távolléte miatt elnapolták (*Magyar Nemzet*, 1899. november 15. 5.).

⁴ Magyar Országgyűlési Almanach az 1897–1901. évi országgyűlésről, 295–296. (http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al897_01/295.htm - 2015. 03.14.)

⁵ Magyar Országgyűlési Almanach az 1897–1901. évi országgyűlésről, 303. (http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al901_06/303.htm - 2015. 03.14.)

autonóm terület, amelynek működésébe a politikának, a kormánynak beleszólása nincs, így tehát sem megakadályozni nem tudja, hogy a szervezet expedíciót küldjön Dél-Afrikába, sem nyomást gyakorolni nem áll módjában rá annak érdekében, hogy ilyen küldetésre vállalkozzon. A kérdésnek tehát nincs politikai vonatkozása. A képviselőház a miniszterelnök válaszát elfogadta.

A második esetre 1901. december 11-én került sor, amikor Schmidt Károly képviselő interpellált⁶ a miniszterelnökhöz a Dél-Afrikába való lószállítások tárgyában.⁷ Schmidt, a Brassó-megyei Vidombák kerület képviselője, 1866-ban született Brassóban. 1892-ben jogi doktorátust szerzett, majd Brassóban nyitott ügyvédi irodát. Az 1895-ben alapított *Kronstädter Tageblatt* szerkesztője, ugyanabban az évben választották meg (szabadelvű programmal) Vidombák választókerület képviselőjévé. Az 1896-os és 1901-es választásokat ugyancsak ő nyerte, utóbbi esetben már párton kívülként indulva.⁸

Az interpellációt megelőző héten olyan sajtóhírek jelentek meg, melyek szerint az angol kormány húszezer, részben Magyarországon vásárolt ló tengeri úton Dél-Afrikába történő szállításáról írt alá szerződést Fiumében. Az egyértelműen a búrokkal szimpatizáló Schmidt szerint „*a nemzetközi jog szerint egyik semleges hatalomnak sincs jogában túrni és megengedni azt, hogy alattvalói a hadviselő feleknek fegyvereket, vagy fegyvernemüket szállítsanak.*” A képviselő ezért két kérdéssel fordult Széll Kálmán miniszterelnökhöz. Van-e tudomása arról, hogy a dél-afrikai háború alatt az angol kormány megbízottai Magyarországon többször is, és tömegesen, lovakat vásároltak és ezeket a lovakat Fiuméből hajón közvetlen a harctérre szállították? Van-e tudomása arról, hogy hasonló lószállításokat újból terveznek? Valamint: ha van tudomása, szándékozik-e kellő lépéseket tenni annak érdekében, hogy az ilyen, Magyarország semlegességét sértő lószállításokat a jövőben megakadályozzák?

Széll Kálmán azzal válaszolt, hogy a magyar kormány semmiféle lóexportot nem akadályozott meg, mivel Magyarországon nincs ló kiviteli tilalom. Bár észlelhető volt, hogy megnőtt a ló kivitel, a kormány nem vizsgálta, hogy kik, hová és milyen célból küldtek lovakat, mert nem volt erre semmiféle oka. Mivel a nemzetközi jogban nincs egyértelműen eldöntve az a kérdés, hogy a ló hadieszköznek számít-e, így Széll véleménye szerint a magyar kormány nem vétett a semlegesség kritériumai ellen. Schmidt a miniszterelnök válaszát nem fogadta el, a képviselőház tagjainak többsége azonban az ezt követő szavazással elfogadta azt.

⁶ Országgyűlés Képviselőházi Napló 1901–1906. 1901. december 11. (szerda), 28. Országos Gyűlés, 1–31. I. 444–447.

⁷ Az interpellációról a korabeli sajtó is beszámolt (*Magyar Nemzet*, 1901. december 12. 5.).

⁸ Lásd: Magyar Országgyűlési Almanach az 1901–1906. évi országgyűlésről, 355. (http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al901_06/355.htm - 2015. 03.14.).

Széll Kálmán válaszát és felfogását az angol sajtó rendkívül kedvezően fogadta (és erről a magyar sajtó is beszámolt). A *Times* három egymás utáni számában részletesen elemezte Széll beszédét és annak fogadtatását a budapesti parlamentben. A *Times* bécsi tudósítója szerint Széll Kálmán az egyetlen európai államférfi, akinek volt bátorsága szembeszállni a mesterségesen szított anglofóbiával, ami az első búr vereség óta egyre terjed a kontinensen. Schmidt úrnak adott válaszában Széll olyan lovagias érzést sugárzott, mely a magyar politikusoknál nem szokatlan.

A tudósító kiemeli, hogy a háború korábbi stádiumában több magyar képviselő aláírásokat gyűjtött egy angolelleses interpellációra, néhai Szilágyi Dezső erélyes fellépésére azonban a tervet azonnal elvetették. Szilágyi szerint Anglia mindig is a magyar nemzet mellett állt, ezért nehéz napjaiban szembefordulni vele illetlenség volna. Noha a külföld befolyásos személyiségei közül sokan rokonszenveznek Angliával, a nyilvánosság előtt Széll Kálmán volt az első, aki felvállalta ezt.

A *Times* vezércikkében összehasonlítja a magyar miniszterelnök beszédét a belga külügyminiszter magyarázkodásával. Míg a belga politikus azt felelte, hogy „nem tagadom a tényeket, de azokról nem akarok vitatkozni”, addig Széll „nemcsak nem követte Schmidt úr rágalmaival”, hanem egyenesen kikelt ellenük. A *Times* a miniszterelnök teljes beszédének közlése után a következőkkel fejezi be cikkét: „Azzal, hogy Széll úr – egyetlen európai államférfiként először – szembeszállt a gerjesztett anglofóbiával, az angol nép értékeli és nem fogja elfelejtani Széll úr, illetve a magyar nép nagylelkű érzelmeit.”⁹

A magyar miniszterelnök szavai nagy hatást tettek Lansdowne-ra is, aki saját kezűleg írt levelében azt írta a monarchia londoni nagykövetének, hogy Széll szavait „nagyra fogják itt értékelni. Annál is inkább, mivel nem vagyunk hozzászokva ilyen kedves és együtt érző szavakhoz. A beszéd által tanúsított bátorság és egyenesség éppolyan figyelemreméltó, mint az általa kifejezett jóakarat. Széll [miniszterelnök] urat ezért a szívünkbe zárjuk.”¹⁰

Bizottsági jegyzőkönyvek

A Közösügyi Országos bizottság Jegyzőkönyve két bejegyzést tartalmaz a búr háborúval összefüggésben. Először Szapáry Gyula gróf elnök beszédében merül fel a Dél-Afrikában dúló háború a Király ő Felségéhez a magyar országos bizottság fogadtatása alkalmával Bécsben 1899. december 1-jén. Majd a Király

⁹ *Magyar Nemzet*, 1901. december 17. 2-3. Lásd még: Bridge, F. R.: *Austria-Hungary and the Boer War*. In: *The International Impact of the Boer War*. Szerk.: Wilson, Keith M. Acumen Publishing, 2001., 89.

¹⁰ Lansdowne levele Deymnek. Idézi: Bridge, 89.

ő Felsége válasza az országos bizottság elnökének, Szapáry Gyula grófnak a beszédére: „*A Dél-Afrikában felmerült háborús bonyodalmak irányában szoros semlegességre vagyunk elhatározva és csak azt óhajtjuk, hogy azon összeütközés mihamarabb befejezését találja.*”¹¹

1900. január 11-én a közösügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottság külügyi albizottságának jelentésében ez olvasható a közös külügyminisztérium 1900. évi költségvetésének előirányozta tárgyában: „*Nagy meglepéssel vette tudomásul a külügyi albizottság azt, amit a tisztelt Külügyminiszter Úr a nyugati hatalmakhoz, nevezetesen Angol- és Franciaországhoz való viszonyukról mondott. Bármely érzelmekkel kísérjük a dél-afrikai háborút, monarchiánk érdekei határozottan kívánják az Angliával régóta fennálló és mindkét részre nézve hasznosnak bizonyult barátságos viszonyok fenntartását, és így csak helyeslendőnek tartjuk azt, hogy külügyi kormányunk a dél-afrikai eseményekkel szemben a legszorosabb semlegességet tartja fenn.*”¹²

A közös minisztertanács és a búr háború

A közös minisztertanács szintjéig a búr háború kérdése a rendelkezésemre álló információk alapján nem, illetve csak közvetve jutott el. Az 1901. április 15-i ülésen szóba került a tiszteletbeli konzulátusok (köztük például a pretoriai konzulátus) tényleges konzulátusokká alakításának kérdése, de itt is főleg annak pénzügyi, költségvetési vonatkozásáról tárgyaltak. „*Bár készséggel elismeri, hogy az elnök [az ülés elnöke] tárcájának többletköltségvetésére vonatkozó érvek jogosak, a Magyar Királyság miniszterelnöke, Széll Kálmán ennek ellenére az elnök felé azt a kérést szeretné intézni, hogy mivel a vámbevételek visszaesése rendkívül hátrányosan befolyásolta a közös költségvetés mérlegét, ezért a tiszteletbeli konzulátusok tényleges konzulátusokká való átalakításának ütemét valamelyest lassítsa. A vámbevételek visszaesése mintegy 17 millió koronát tesz ki, s ezáltal úgymond automatikusan megnövekszik a költségvetésre rótt teher. Az elnök erre megjegyzi, hogy bár a tiszteletbeli konzulátusok ténylegessé alakítása megfelel a delegációk ismételt kifejezésre juttatott kívánságának, ő ebben az ügyben csak nagyon fokozatosan haladt előre és intézkedései csak a legfontosabbakra korlátozódtak. Ezért – bár ez ügyben minden oldal sürgeti –, elhalasztja a pretoriai konzulátus létesítését.*”¹³

¹¹ A közösügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. Budapest, 1900. 3.

¹² A közösügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. Bp., 1900. 16. szám. 61.

¹³ A tanulmány szerzőjének fordítása. Az eredeti szöveget lásd: Somogyi Éva: Die Protokolle des

Konzuli és nagyköveti jelentések

Néhány szó az érintett nagykövetekről és konzul(ok)ról

A monarchia fokvárosi konzulátusának vezetője a háború kitörésekor Emil Edler von Hirsch báró volt, aki 1898-tól 1902-ig töltötte be a fokvárosi főkonzul tisztségét. Elődje Ludwig H. Wiener (1893–98) volt, utóda pedig az addigi alkonzul, Egon von Ramberg báró lett. Ramberg 1902–1903 között szolgált fokvárosi főkonzulként, majd 1904-ben a Monarchia újonnan megnyitott johannesburgi konzulátusának vezetője lett.¹⁴ Míg von Hirsch báró állítólag „nyíltan csodálta” Cecil Rhodes-t, addig a főkonzul helyettese, Egon von Ramberg báró, Alfred Milner személyi titkárával volt nagyon jó kapcsolatban.¹⁵ Ennek ellenére jelentéseiken nem igazán érezhető elfogultság az angolok irányába, azok végig megmaradnak objektív hangvételűeknek.

A monarchia londoni követe ekkor Franz Deym von Stritez gróf volt, de időnként Albert von Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein gróf is küldött jelentéseket. Franz Deym von Stritez (teljes nevén: Franz de Paula Severin Wenzel Maria Philipp Benitius Graf Deym von Strítež) gróf (1838–1903) 1861-ben lett diplomata. Előbb Szentpétervárott, majd 1869-től Rómában (a Szentszéknél), 1870-től pedig Brüsszelben szolgált. 1879-ben az osztrák Reichsrat tagja lett (1885-ben újraválasztották). 1888. október 18-án nevezték ki a monarchia londoni nagykövetévé. A tisztséget 1903 szeptemberében bekövetkezett haláláig töltötte be.¹⁶ Albert Viktor Julius Joseph Michael Graf von Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (1861–1945) 1884-ben lépett be az osztrák–magyar külügyi szolgálat munkatársainak sorába. Előbb Párizsban szolgált attaséként, majd 1889-ben áthelyezték a londoni nagykövetséghez. (A brit királyi családhoz egyébként rokoni szálak is fűzték, nagyapja Zsófia szász-koburgi hercegnőt (Viktória királynő nagynénjét) vette feleségül, apja pedig a királynő férjének keresztfia volt.) A londoni nagykövetség vezetését 1904 áprilisában vette át és egészen az I. világháború kitöréséig látta el a nagy-

gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1896–1907. Budapest, 1991. LXXXV+595. [Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1818 V.], 260.

¹⁴ Lásd: *Agathe Sauseng*: Die Familie Kronenfeldt/Malcher – Siedler und Sammler ethnographischer Objekte aus Südafrika in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Diplomarbeit, Universität Wien. Bécs, 2010. 30. és 34. (http://othes.univie.ac.at/13204/1/2011-01-09_0147477.pdf) (2014.12.29.).

¹⁵ *Bridge*, 82.

¹⁶ Lásd: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, 1. kötet, 182 (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Bécs, 1957)

követi feladatokat.¹⁷ Franz von Deym gróf a háború folyamán végig akkurátusan jelentett a londoni hangulatról, illetve gondosan és pontosan közvetítette Bécsnek a brit sajtó álláspontját. Jelentésein érződik a tárgyilagosságra való törekvés, bár ő dél-afrikai kollégáinál valamelyest talán elfogultabb a britek irányában.

A Monarchia berlini nagykövete az angol–búr háború kitörésekor Ladislaus von Szögyény-Marich, azaz Szögyény-Marich László (teljes nevén: Magyar-szögyéni és szolgálgyházi gróf ifjabb Szögyény-Marich László) volt. Szögyény-Marich László (1840–1916) Székesfehérváron végezte középiskolai tanulmányait, majd jogot hallgatott a Bécsi Egyetemen. 1861-ben Fejér vármegye aljegyzője, két évvel később a pesti királyi ítélőtábla joggyakornoka lett. 1865-ben Fejér vármegyei szolgabíróvá nevezték ki, majd 1867-ben főjegyzői kinevezést kapott. 1869-ben Fejér vármegye bodajki kerületének országgyűlési képviselője lett, mely kerület még azután négyszer újíttatta meg mandátumát. Parlamenti pályáját a Deák-párt soraiban kezdte. 1869-ben beválasztották a közös ügyek tárgyalására kiküldött országos bizottságba, ahol a külügyi bizottságnak előadója lett. 1882. június 15-én letette az esküt, mint a császári és királyi ház és a külügyek minisztériumának osztályfőnöke (1883. május 3-tól a minisztériumnak első osztályfőnöke volt). 1890. december 24-től 1892. október 24-ig a király személye körüli miniszter a Szapáry- és a Wekerle-kormányban. 1892-ben Széchenyi Imre utódként császári és királyi nagykövetté nevezték ki a Német Császárságban; a tisztséget 1914-es visszavonulásáig viselte.¹⁸

Esetenként előfordul, hogy egy jelentést nem a nagykövet, hanem Thurn gróf vagy von Velics szignál. Thurn gróf, azaz Graf Douglas von Thurn und Valsassina későbbi életútjáról annyit tudunk, hogy 1905–1909 között Szófiában szolgált, 1911–1913 között pedig a Monarchia szentpétervári nagykövete volt (utódja Szapáry Frigyes lett). A von Velics szignó mögött Dr. Ludwig Vélics von Lászlófalva, azaz Lászlófalvi Vélics Lajos áll, aki később (1905 szeptemberétől 1917 januárjáig) a Monarchia bajorországi külképviseletét vezette.

Konzuli jelentések Dél-Afrikából

A főkvárosi főkonzul már 1899 nyaratól tudósított a Dél-Afrikában fokozódó feszültségről, a politikai eseményekről és a katonai helyzet alakulásáról.¹⁹ 1899.

¹⁷ Lásd: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. 6. kötet, 224. (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Bécs, 1957)

¹⁸ Lásd: *Kenyeres Ágnes* (szerk.): Magyar életrajzi lexikon 1000–1990. Javított, átdolgozott kiadás, CD-ROM változat. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest, 2001. (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/15244.htm> - 2015. 03.14.)

¹⁹ Jelen tanulmányban – a terjedelem szabta korlátok miatt – a katonai vonatkozású jelentésekről sajnos nincs lehetőségem részletesebben írni.

augusztus 8-án²⁰ beszámol arról, hogy a választási reform ügyében jegyzékváltásra került sor Alfred Milner és a Dél-Afrikai Köztársaság külügyminisztériuma között. Ugyanezen a napon egy másik jelentést is küldött Bécsbe,²¹ amelyben a brit csapatmozgásokról számolt be. A (tisztekkel együtt) 1030 katonából álló King's Liverpool Regimentet 300 lóval és öszvérrel egyetemben Fokvárosból Natalba²² vezényelték. Ez megfelel annak a feltevésnek, hogy a hadügyminiszter számít arra, hogy háború kitörése esetén a transvaali erők azonnal megtámadnák Natalt. Annál is inkább, mert egy vereség a háború ilyen korai szakaszában rendkívül rossz hatással lenne a lakosság hangulatára.

Ha áttekintjük a jelenlegi politikai helyzetet, írja 1899. augusztus 16-án,²³ akkor tagadhatatlanná válik, hogy a transvaali válság olyan szakaszba jutott, amelyből már csak egyetlen kiút maradt, mégpedig a transvaali kormány feltétel nélküli meghátrálása. A feszültség fokozódik, ám az angol katonai készülétek eddig a fegyverkezésre korlátozódnak, a Fokgyarmaton állomásozó csapatokat még nem erősítették meg.

1899. szeptember 20-án²⁴ arról tájékoztatja a bécsi külügyminisztériumot, hogy mivel a [transvaali] kormány nem kielégítő válaszokat adott az utóbbi angol követelésekre, a politikai helyzet Transvaalban olyan komoly fordulatot vett, hogy a háborút elkerülhetetlennek tartják. A fegyverkezés mindkét oldalon folytatódik.

Különösen érdekesek azok a jelentések, amelyek a búr–angol konfliktusnak az Osztrák–Magyar Monarchia Dél-Afrikában élő-dolgozó állampolgárainak helyzetére gyakorolt hatásával foglalkoznak. 1899. szeptember 26-án²⁵ egy A. Eplertől származó (szeptember 23-án kelt) levélről számol be, melynek témája a bányák védelme, illetve a bányaművelés folytatása érdekében hozott intézkedések. Epler (a johannesburgi Österreich-Ungarische Hülfsverein vezetője) szerint a

²⁰ No. 15., 1899. augusztus 8., Notenaustausch betreffend die Wahlreform. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

²¹ No. 16., 1899. augusztus 8., Gruppenbewegungen. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

²² Natal volt talán a „legangolabb” terület Dél-Afrikán belül. Bár az 1854-es adatok szerint csak mintegy 7600 európai élt a tartományban, de a nagy trek után csak néhány száz búr maradt itt, ráadásul a bennszülött lakosság összetétele is meglehetősen homogén volt. Lásd: Búr Gábor: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában. In: Nemzet és nacionalizmus. Szerk.: Balogh András. Korona, Budapest, 2002. 289-405., 399.

²³ No. 17., 1899. augusztus 16., Politische Situationsbericht. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

²⁴ No. 22., 1899. szeptember 20., Antwort der Transvaal Regierung auf die letzten englischen Forderungen. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

²⁵ Vorkehrungen für den Schutz und Weiterbetrieb der Goldminen. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

munkások elvándorlása, elmenekülése olyan mértéket öltött, hogy a bányák művelését rövid időn belül abba kell hagyni. Az osztrák–magyar állampolgárságú bányamunkások – Epler tanácsait követve – nem hagyták abba a munkát, és nem is tervezik, hogy abbahagyják. Ennek köszönhetően Epler abban a helyzetben lesz, hogy honfitársainak előnyöket szerezzen. 1899. október 10-én²⁶ a főkonzul a johannesburgi óvintézkedésekről és a bányaipar helyzetéről számol be. Epler szerint a Monarchiából érkezett munkások megbízhatóak és nem hagyták ott a munkát, jóllehet bizonyos bányák bezárása miatt számos honfitársuk került utcára (nagy részüknek Epler máshol szerzett új munkahelyet). Epler nem tud róla, hogy osztrákok vagy magyarok beléptek volna bármely szerveződőben lévő búr szabadcsapat soraiba, illetve arról sincs tudomása, hogy az angol seregbe jelentkeztek volna. Epler ismét azt tanácsolja honfitársainak, hogy semlegességüket őrizték meg. Annál is inkább, mert a pretoriai német konzul elárulta neki: kormánya azzal bízta meg, hogy minden eszközzel akadályozza meg, hogy német állampolgárok a búrok oldalán, az angolok ellen harcoljanak. Johannesburgban és a peremterületeken létrehozta egy rendőri egységet, amelynek 70 osztrák–magyar állampolgár is tagja. Ha a kormány arra az elhatározásra jut, hogy ezeket az egységeket bevonja a háborúba, akkor nekik [a monarchia állampolgárainak] azonnal ki kell lépni ezeknek a csapatoknak a kötelékéből.

1899. november 8-án²⁷ arról ír, hogy a Dél-Afrikai Köztársaság területén lévő osztrákoknak és magyaroknak a búrok ugyanolyan jogokat biztosítanak, mint a németeknek, és azonos bánásmódot ígérnek nekik. A bányarendőrségnek (*Speciale Politie voor Mijnen*) az Osztrák–Magyar Monarchia 120 állampolgára volt tagja. Túlnyomó többségükkel elégedettek, csak öt olyan volt közöttük, akiket kitoloncoltak.

1900. február 28-án beszámol a legutóbbi hadijelentések által Fokvárosban keltett hatásról. Az itteni angol népesség örömmámorban úszik – írja –, köszönhetően az előző napi győzelmi jelentésnek Cronjé búr tábornok fegyverletételéről.²⁸ Az esemény, ahogy azt Lord Roberts megjegyezte, érdekes módon egybeesik az angoloknak [az első búr háborúban] Majuba Hillnél elszenvedett vereségének dátumával. Az öröm még a Kimberley²⁹ felmentésekor tapasztaltnál

²⁶ 1899. október 10. Schutzvorkehrungen in Johannesburg. Lage der Minen-Industrie. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

²⁷ No. 688., 1899. november 8., Nachrichten über die österreichisch-ungarische Colonie in Johannesburg. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312-1 (Capstadt, 1899)

²⁸ Itt az 1900. február 18-27. között zajló paardebergi csatáról van szó, amelyben Roberts, Kitchener, French és Kelly-Kenny csapatai (15.000 fő) állt szemben a Cronjé és de Wet által vezetett búrokkal (7.000 fő).

²⁹ Kimberley főként az 1867-ben felfedezett gyémántlelőhelyeknek köszönhetette jelentőségét. Lásd: *Búr Gábor*, 399.

is nagyobb. Hasonló a hangulat azokban a városokban is, ahol az angol érzelmű lakosok vannak többségben.

1900. május 3-i jelentésében³⁰ a követ arról számol be, hogy újra elhalasztották a fokföldi parlament összehívását (ezúttal június 22-ig). A parlament összehívása a háború következtében egyébként is hónapról-hónapra későbbre tolódott az elmúlt időszakban. A júniusi ülésen főleg a kolónia július 1-ével kezdődő költségvetési évének költségvetéséről lesz majd szó. A két párt (afrikánerek és progresszívak) közötti éles ellentétek miatt azonban valószínű, hogy a politikai kérdésekről is heves vita alakul majd ki.

A progresszívak a brit imperializmus élharcosai, akik a háborút a két búr köztársaság teljes legyőzéséig folytatni akarják, és mindent felajánlanak, hogy a háború gyümölcseként parlamentbeli túlsúlyukat, többségüket biztosítsák. Ennek következtében a Bond által irányított körzetekben minden esélyük meg van arra, hogy képviselőik bekerüljenek a parlamentbe. Ezzel szemben az afrikánerek a vérontás azonnali befejezése és a békekötés mellett vannak, ami visszaállítaná a háború előtti status quót.

Hogy az angolok fenyegető politikai és gazdasági fölényét megakadályozzák, minden erőfeszítés az angol kabinet politikája és annak itteni fő képviselői, név szerint Sir Alfred Milner és Cecil Rhodes ellen irányul (kettejük tekintik a háború szellemi kiagyalóinak). Erről az oldalról a gyarmati minisztériumok, a High Commissioner és a kormányzók politikáját élesen bírálják. Az alsóházban, melynek legutóbbi ülésén még Bond-többség volt 8 hellyel, továbbra is a Bond lesz többségben (várhatóan négy-öt képviselővel). Ugyanakkor a progresszívak soraiban is akadnak üres helyek, mivel a parlament néhány tagja brit zászló alatt harcol a háborúban, mások pedig nem tartózkodnak Dél-Afrikában. Így a pártok erőviszonyai egyik oldalra sem billennek el döntő mértékben. A június végére összehívott parlamenti ülés tehát az afrikáner párt részére kedvező alkalom. Mivel azonban a felsőházban kismértékű progresszív többség tapasztalható, nem számíthatnak arra, hogy a határozataikat végleges győzelemként értékeljék.

1900. június 5-én küldött jelentésében³¹ a követ beszámol Lord Roberts Oranje Szabad Állam annektálását kimondó proklamációjáról. A meghódított területnek a Brit Birodalomba való hivatalos beillesztésének ceremóniájára május 28-án Blomfonteinben került sor G. T. Pretzman tábornok vezénylete alatt. A bekebelezett terület hivatalos angol neve Orange River Colony lett.

³⁰ Politischer GegenstandNo., 10., 1900. május 3., Einberufung des kapländischen Parlaments. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

³¹ Politischer Gegenstand No.,12., 1900. június 5. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

1900. június 20-án³² arról ír, hogy kormányváltás történt a fokföldi kolóniában. Egy

június 18-án kelt hír tudatta a nyilvánossággal, hogy a kormányzó leváltotta Schreiner kormányát és a következő új minisztereket nevezte ki: Sir John Gordon Sprigg miniszterelnök-pénzügyminiszter, James Rose-Innes főügyész, Sir Peiter Hendrik Faure mezőgazdasági miniszter, John Frost tárca nélküli miniszter, Thomas Lynedoch Graham gyarmati államtitkár, illetve William Smart.

A kormányváltás, melynek a mostani kormányváltás véget vet, a kabinet belüli vitákból indult ki, melyek témája az árulók megbüntetése volt. A most leköszönő kabinet, amely a fokföldi kolóniában a felelős kormány intézményének bevezetése (1872) óta a kilencedik kormány volt, és 1898. október 3-án váltotta le a korábbi Sprigg-kormányt, néhány hónappal rövidebb ideig volt hivatalban, mint az előző kormány. Ez volt az első olyan kormány, melyet az afrikáner pártból állítottak össze. Ez a párt jelenleg az alsóházban komoly többséggel rendelkezik.

1900. július 25-én³³ a fokföldi parlament ismételt összehívásáról ír. A konzul mellékletként elküldi a *Government Gazette*-ben megjelent cikket, amely Alfred Milner megnyitóbeszédét tartalmazza. Néhány mondat után, amelyben a kormányzó az őfelsége kormánya és a két búr köztársaság között kirobbant ellenségeskedésről, illetve a búrok Fokföld elleni támadásáról (melyre az *unprovoked* (nem provokált) jelzőt használja) szól, a kormányzó összefoglalta a háború kirobbanása óta eltelt eseményeket. Beszért a lázadás következtében Fokföldön szükségessé vált, illetve való intézkedésekről. A parlament a következő kérdésekkel fog foglalkozni: a lázadás elfojtása, kártérítés (*indemnification*), különleges bíróság alakítása a lázadók vezetői elleni eljárások lefolytatására (a büntetést a jelenleg érvényben levő törvények alapján fogják kiszabni). Különleges bizottság (*Special Commission*) létrehozása abból a célból, hogy megvonják a választójogot azoktól, akik nem tartoznak az engedelmes állampolgárok kategóriájába. A kormányzó bejelentette továbbá, hogy bizottságot hozott létre annak megállapítására, hogy milyen károkat okozott a gyarmaton a háború, és hogy a kártalanításra vonatkozó javaslatokat a megfelelő időpontban a parlament elé terjessze.

1900. augusztus 8-án³⁴ a dél-afrikai brit birodalmi politikáról ír a főkonzul. Nagy-Britannia meg szeretné erősíteni hegemoniáját, szupremáciáját a dél-afrikai szubkontinensen, és ezért meg kívánja szüntetni az afrikáner népesség politikai

³² Politischer Gegenstand No. 14., 1900. június 20. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

³³ Politischer Gegenstand No. 16., 1900. július 25. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

³⁴ Politischer Gegenstand No. 18., 1900. augusztus 8. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

túlsúlyát, amely a brit birodalmi várakozások, remények, törekvések ellenében áll. Jelenleg a holland származású lakosok vannak többségben a Kapkolóniában. A briteknek egy évszázad is kevés volt ahhoz, hogy a holland származású polgárokat megnyerjék a brit gyarmati törekvéseknek. Így tehát két lehetőségük maradt: hogy megfosszák a politikai szavuktól az afrikandereket, amennyire ez alkotmányosan lehetséges, illetve a britek számának bevándorlás útján való szaporítása.³⁵

Az első cél az ún. árulási törvény (*Treason Bill*) révén valósulhat meg, amelyről most is vitáznak a parlamentben. A fehér lakosság jelenleg még nincs többségben a két elfoglalt búr köztársaság területén. A többség kialakításának egyik módja lehet a kiszolgált katonák, illetve a gyarmati önkéntesek betelepítése. Ez nagyjából 15.000 emberre tehető. Ez azonban egy olyan kísérlet, amely gazdasági szempontból lehet sikeres, de balul is kiüthet. A brit alattvalók bevándorlásának támogatása nemcsak politikai okokból fontos a brit kormánynak, mivel Rhodesia is a betelepítendő területek közé tartozik.

1900. szeptember 5-én³⁶ küldött jelentésében beszámol róla, hogy a szeptember 1-én a transvaali Belfastban kiadott Lord Roberts-proklamációt, melyben a főparancsnok öfelsége nevében annektálja a Dél-afrikai Köztársaságot, tegnapelőtt délután beterveztették az itteni alsóház elé. A történelmi esemény bejelentését, mely a *Reuters* táviratán keresztül vált ismertté, a kormánypárt soraiból tapssal (*acclamation*), az ellenzék részéről hallgatással vették tudomásul. Az itteni körökben a hír bizonyos mértékben meglepetést keltett, mivel – ahogyan azt a *Speakers* nevű londoni újságban is írták – az annexió hivatalosan már 1877-ben megtörtént és sokan úgy gondolják, hogy Transvaalnak Nagy-Britannia részévé való (ismételt) annektálása csupán megismételt (és felesleges) lépés.

Arról a benyomásról, amit a proklamáció az afrikáner párt szélsőségeire gyakorolt, akik a dolgok új rendjével elégedetlenek, a követ megküldi az *Ons Land* nevű lap előző napi számában megjelent cikket. Az ország és nem a nép – olvasható a cikkben – került annektálásra. Lord Roberts proklamálta, hogy a két köztársaság területe ezentúl a brit birodalom részét képezi. Ennek eléréséhez a brit birodalomnak emberek százazezreire és ágyúk százaira volt szüksége.

³⁵ Ami gyakorlatilag meg is történt. 1914-ig Fokföld és Natal 761.000 bevándorlót vonzottak a brit szigetekről. A Dél-Afrikai Unió első, 1911-es népszámlálása szerint az anyaországból áttelepedettek 70%-a angol, 20%-a skót és mintegy 8%-a ír volt. Az 1902-es béke után tervszerű telepítésekkel igyekeztek nem csupán növelni az angolok arányát Transvaalban, illetve megteremteni az angol jelenlétet Oranjében, hanem lehetőség szerint elérni az angolok dominanciáját. Részletesebben lásd: *Búr Gábor*, 27-45.

³⁶ Politischer Gegenstand No., 20., 1900. szeptember 5. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

A világ egyik katonai hatalma sem képes arra – folytatja a cikk írója –, hogy egy köztársaság szívét, azaz érzéseit megváltoztassa. A nép szíve, melyet átjár a keserűség Nagy-Britanniának az afrikáner népességgel szembeni eljárása miatt, marad olyan, amilyen volt. Nem számít, hogy milyen proklamációk vagy ágyúk állnak vele szemben. Még világosabbá válik a szerző mondanivalója a cikk záró sorainak fényében. Nem a mi dolgunk, hogy megjósoljuk, milyen módon kormányozzák majd Dél-Afrikát, hogy miképp alakul majd Dél-Afrika sorsa. Az viszont teljesen biztos, hogy a nemzeti afrikáner párt megerősödik.

1900. szeptember 11-én³⁷ a főkonzul egy újabb proklamációról számol be. A szeptember 11-i lapokban jelent meg az a szeptember 4-én kelt proklamáció, melyet Lord Roberts adott ki, s melynek értelmében az Oranje Szabad Állam területén fegyverrel a kézben talált állampolgárok harcoló személyként (*combatant*) kerülnek besorolásra, ha bizonyítani tudják, hogy már az országuk annektálása előtt is valamilyen kommandó (katonai csapat) tagjai voltak. Mindazokat azonban, akik bármilyen más módon vétenek a semlegesség ellen, lázadókként kezelik. A főparancsnok jelen proklamációja lényegesen módosítja a korábbi, melynek értelmében még minden fegyveres oranjei polgárt lázadóként azonosítanak, tekintet nélkül arra, hogy korábban is fegyveres testület tagjai voltak-e.

Ugyancsak 1900. szeptember 19-én³⁸ tudósít Lord Roberts egy másik proklamációjáról amely arról szól, hogy Krüger elnök külföldre menekült. A főparancsnok a két búr köztársaság lakóit, polgárait igyekszik meggyőzni arról, hogy a harcuk kilátástalan és tegyék le a fegyvert.

1900. november 24-én³⁹ a megbékélési politikáról, illetve Alfred Milner beszédéről számol be. A két búr köztársaság annektálása óta a pártok közötti harc Dél-Afrikában – pontosabban szólva a Kapkolóniában, ahol az afrikáner elem a legnagyobb mértékben képviseltetik – egy teljesen új fázisba lépett. A két párt jelmondata a proklamációk kibocsátása óta „soha annektálás”, illetve „soha megbékélés” volt. Azonban fordult a kocka és most már éppen a progresszívak azok, akik a megbékélési politika mellett szállnak síkra, míg a legszélsőségesebb afrikánerek kibékíthetetlen ellentétben állnak mindennel szemben, ami angol. A két párt a megbékélés szónak alapvetően különböző jelentőséget tulajdonít. Az afrikánerek akkor hajlandók a megbékélésre, ha beszüntetik a háború folytatását és a két búr köztársaság függetlenségét visszaállítják. Az afrikánerek azt mond-

³⁷ Politischer Gegenstand No. 21., 1900. szeptember 11. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

³⁸ Politischer Gegenstand No. 24., 1900. szeptember 19. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

³⁹ Politischer Gegenstand No. 27., 1900. november 14. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

ják, hogy a holland (búr) ellenfelek legyőzése után mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az elkeseredés ne erősödjön, és még ennél is többet kell tenni annak érdekében, hogy a sebek begyógyuljanak és a korábbi ellenségből barát váljon.

Buller tábornok ugyanezt a megbékélő hangnemet ütötte meg Durbanben tartott beszédében és idézte azt a hasonlatot, amelyet egyébként már Krüger elnök is használt a két szétválasztott marakodó kutyáról, amelyek nem nyugszanak addig, amíg be nem fejezik azt, amit elkezdtek. Amikor a háborúnak vége – folytatta Buller – gondoljunk erre a két kutyára és tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy egy egységes és boldog országot teremtsünk.⁴⁰ Alfred Milner november 8-i beszédében ugyancsak megjelenik a megbékélési politika. Milner élesen támadta azokat, akik a gyűlölet lángját lobbantják fel, melynek tüzeiben maguk is megégnek.

A jelentés a fentieken kívül beszámol arról, hogy Lord Robertstől Kitchener veszi át a háború vezetését és reméli, hogy a búrok ellenállását véglegesen megtörik.

1900. december 27-én⁴¹ a búr csapatoknak a Kapkolonia elleni támadásáról ír. Lord Roberts, a leköszönt főparancsnok búcsúzásakor azt nyilatkozta, hogy a háborúnak gyakorlatilag vége („*The war is practically over.*”), azonban ezt az állítást a legutóbbi hadi események cáfolni látszanak. Az utóbbi napokban a britek számára szerencsétlen véget ért csatározások, illetve két búr csapat betörése a Kapkoloniába bizonyította, hogy a búrok ellenállása semmiképp sincs megtörve, és a háború végét messzebbre teszi az eddig gondoltnál. Már nincs szó arról, hogy a brit csapatokat kivonnák Dél-Afrikából, inkább arról beszélnek, hogy a pacifikáláshoz további csapatokat kell Dél-Afrikába küldeni. A mostani búr támadás olyan félelmeket vet fel, hogy a harcok újra fellángolhatnak azon a területen is, amiről [a britek] már azt gondolták, hogy uralják.

A High Commissioner és a kormány tudatában van a veszélynek, ezért biztonsági szabályokat léptettek életbe a 12 határkerületben, melyek az Orange River Colony déli határa mentén alkotnak egy övezetet. December 20-án a kormány nyilvánosságra hozott egy jelentést a legutóbbi hadieseményekről. Jóllehet már 11 nap telt el a búrok támadása óta, ezeken a jelentéseken kívül nincsenek igazán hivatalos információk a búr kommandók mozgásáról sem, amelyek Kritzinger, Brand és Herzog vezetése alá tartozhatnak. Nyugtalanító, hogy a bankok siettek a pénztartalékaikat az északabbra levő fiókjaikból olyan délebbre fekvő városokban biztonságba helyezni, mint Ceres és Craddock.

⁴⁰ A beszédről olvashatunk a *New Zealand Herald* 1900. november 28-ai számában is. (<http://paperspast.natlib.govt.nz/cgi-bin/paperspast?a=d&d=NZH19001128.2.57>)

⁴¹ Politischer Gegenstand No. 31., 1900. december 27. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 315-11 (Capstadt, 1900)

1901. január 3-án⁴² a hivatalos hadijelentésről, illetve a kormány intézkedéseiről számol be az invázió visszaszorítása érdekében. A kormány hadijelentései áttekintést adnak a hadieseményekről Transvaalban és az Orange River Colonyban, illetve a búr invázió visszaveréséről a fokföldi kolóniában a december 27-ével végződő héttel bezárólag. A megnyugtató hangvétel ellenére, melyeket ezek a hivatalos írások sugároznak, a konzul nem tud megszabadulni attól a benyomástól, hogy az erőviszonyok a Kapkolóniában komolyabb fordulatot vettek annál, mint ami a mellékelt jelentésekből látszik. A kormány által hozott intézkedések ugyancsak megerősítik ezt a félelmet. A miniszterelnök december 31-i felhívása (*A call to arms*) a lojális polgárokat szólítja fel arra, hogy lépjenek be egy önkéntes haderőbe, amely csak az invázió visszaverésére, illetve a kommunikációs vonalak védelmére és (a búrok által veszélyeztetett területekben) a rend fenntartására szolgál. Már ma megkezdődött a sorozás és Fokváros lakosságának minden rétegéből számosan jelentkeztek.

Az 1901. január 30-án⁴³ kelt helyzetjelentésben arról számol be, hogy Dél-Afrikában is Viktória királynő gyászszertartása, illetve temetése köti le a figyelmet. Január 26-án a városháza előtt került sor VII. Eduárd trónra lépésének ünnepélyes bejelentésére. A nemzeti gyászban a város lakosságának minden rétege osztozik, és legalábbis ideiglenesen elcsendesültek az ellentétek. Úgy látszik, hogy ez a hangulat a katonai hadműveleteket is megbénította, legalábbis a Kapkolónia területét illetően. Mellékletként küld egy újságcikket a 24-ével végződő hét katonai eseményeiről és megjegyzi, hogy ezek a jelentések gyakran nem teljesek, és ezt az is bizonyítja, hogy európai újságokból tudták meg a december 29-i támadás hírét, amit a Machadodorp-Lydenburg vonalnál levő Helvetia ellen követtek el a búrok. A kolónia területén továbbra is folyik a macska-egér játék a szétvert búr kommandók és az őket üldöző brit csapatok között, de döntő összecsapásra még nem került sor.

1901. február 14-én⁴⁴ beszámol a helyi afrikáner lap szerkesztője ellen a Lord Kitchener elleni támadás miatt indított büntetőeljárásról. A *South African News* korábban arról számolt be, hogy londoni újságokban megjelent egy névtelen levél, amely állítólag egy brit tisztől származik. A levél szerzője azzal a váddal illeti Lord Kitchenert, hogy azt a titkos utasítást adta a csapatoknak, hogy ne ejtsenek foglyokat és ne tanúsítsanak kegyelmet. A *South African News* később visszatért

⁴² Politischer Gegenstand No. 1., 1901. január 3. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁴³ Politischer Gegenstand No. 6., 1901. január 30. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁴⁴ Politischer Gegenstand No. 9., 1901. február 14. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

a témához és szeretne volna megerősíteni azt a hitet az olvasóiban, hogy a névtelen brit hivatásos katona állításai nem teljesen légből kapottak. Várható volt, hogy a helyi hatóságok a főparancsnok elleni hallatlan támadást nem hagyják szó nélkül. S valóban, a nevezett lap kiadóját február 7-én letartóztatták azzal a váddal, hogy felforgató cikket hozott nyilvánosságra. A szokásos jogi formalitások után azonban egy 2000 fontos óvadék ellenében szabadon engedték.

A *South African News*ban és a helyi lapokban is megjelent az a táviratváltás (melyre még a letartóztatás előtt került sor), amely a kolónia főügyésze és Kitchener között zajlott le. Ebből kiderül, hogy a főügyész szükségesnek ítéli, hogy pusztán formális okokból Lord Kitchener valamilyen magyarázatot adjon az ellene felhozott vádakra, mielőtt a büntetőjogi felelősségre vonás megtörténhetne. Kitchener azzal válaszolt, hogy a *South African News*ban megjelent állítások teljességgel alaptalanok. A vád alá helyezett szerkesztő ellen csak később kerül sor a büntetőeljárás lefolytatására. Eközben a *South African News* tovább képviseli azt az álláspontját, melyet az annexiós politikával ki nem békült afrikáner párt is képvisel.

1901. március 13-án⁴⁵ beszámol Sir Alfred Milner elutazásáról Transvaalba és az új kormányzó megérkezéséről. A legutóbbi, március 3-án nyilvánosságra hozott hadijelentés beszámol Christiaan de Wet visszavonulásáról, miután Herzog kommandójával egyesült. A búr vezetők, akiket eddig nem tudtak elfogni, ismét kitortek abból a gyűrűből, amit a brit csapatok vontak köréjük. Így legalább a kolónia nyugati részét megtisztították az ellenségtől (az északon még találhatók kisebb búr csapatok). Keleten van Kritzinger kommandója és más ellenséges egységek: Cradock közelében, illetve Port Elizabeth szomszédságában érezhető volt a jelenlétük.

Legfontosabb események február óta: Sir Alfred Milner Pretoriába utazása és utódja, Sir Walter Hely-Hutchinson megérkezése. Milner február 28-án délután hagyta el sietősen Fokvárost. Lord Kitchener távirata, melyben egyébként azt tanácsolja, hogy sürgősen utazzon el, már nem érte utol. Milner a város polgármesterének írt levelében így indokolta távozásának sietős voltát: „*A nyilvánosságra nem tartozó okok miatt már így is tovább kellett itt maradnom, mint eredetileg terveztem, s hasonló okok kényszerítenek most arra, hogy azonnal és minden előzetes bejelentés nélkül távozzak*”.⁴⁶

⁴⁵ Politischer Gegenstand No. 12., 1901. március 13. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁴⁶ *Reasons of unpublic nature have detained me here longer than I originally contemplated and similar reasons now compel me to depart at short notice and without any previous announcement.*

1901. március 20-án⁴⁷ egyebek között a legutóbbi hadijelentésekről ír. A hírek hiányából úgy ítélhető meg, hogy jelenleg szünetelnek a hadműveletek, ami bizonyára a middelburgi béketárgyalásokkal van összefüggésben. Botha és más búr vezetők készek lettek volna, hogy Kitchener számára elfogadható feltételek mellett lerakják a fegyvert és csak a nem-megbékélő búrok, mint de Wet vagy Steyn elnök nyomására szakadtak meg a béketárgyalások.

1901. április 24-én⁴⁸ ismét egy sajtóperről számol be. Április 18-án és 19-én a helyi esküdtbíróság előtt került sor a négy búrpartí lap (a *The South African News*, az *Ons Land*, a *Het Oosten* és a *Worcester Adviser*) szerkesztői elleni eljárás utolsó szakaszára. Minden esetben sértő vádakkal elkövetett becsületsértés volt a vád, mely a *South African News* esetében Lord Kitchener ellen irányult, a három másik lapnál pedig French tábornok ellen. Egy esetben (a *Worcester Adviser*nél) a felkelésre való felbujtás is a vádak között szerepelt.

A legnagyobb érdeklődést a Lord Kitchenerrel kapcsolatos tárgyalás váltotta ki. A fentebb említett lapok közül az egyik azzal vádolta French tábornokot, hogy ágyúkkal lövetett egy farmot, ahol nők és gyerekek is voltak, annak ellenére, hogy egy alárendeltje erre felhívta a figyelmét, és gyakorlatilag azt mondta, hogy az afrikánereket el kell törölni a föld színéről (*von Erdooben weggefeget werden*). A lap cikkét két másik, a jelenlegi eljárásban szereplő lap is átvette. A *Worcester Adviser*ben hajmeresztő, a britek által nők és gyerekek ellen elkövetett szörnyűségekről számoltak be.

A két fokvárosi lap vezetője esetében egyéves, a másik két sajtóorgánium szerkesztője esetében hat hónap kényszermunka volt az ítélet. A *Worcester Adviser* esetében továbbá a lázításra való felbujtás vádja miatt 100 fontos pénzbüntetés és két hónap kényszermunkát mondtak ki. A szigorú, ha nem is drákói ítéleteket az ellenzéki sajtóban dühödten fogadták. A búr ügy szélsőséges híveiben azt a hatást keltik, hogy az elítélteket mártírnak állítják be.⁴⁹

1901. május 8-án⁵⁰ beszámol Alfred Milner elutazásáról. A mai napon az Angliába induló postagőzösön Alfred Milner elhagyja Dél-Afrikát mintegy fél éves politikai tevékenység után, melynek eredménye a háború, illetve a búrok és an-

⁴⁷ Politischer Gegenstand No. 13., 1901. március 20. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁴⁸ Politischer Gegenstand No. 15., 1901. április 24. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁴⁹ A Francois Stephanus Malan (az *Ons Land* szerkesztője), J. A. Vosloo (a *Het Oosten* szerkesztője), illetve J. E. De Jongh (a *Worcester Adviser* szerkesztője) elleni eljárásról bővebben lásd: F. A. Mouton: R V Malan (1901): Politics, Justice and the South African War, 1899-1902. Fundamina: A Journal of Legal History, 15, 1, 2009.

⁵⁰ Politischer Gegenstand No. 16., 1901. május 8. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

golgok ellenségeskedése. Bár tudott dolog volt, hogy a High Commissioner a két búr territórium kormányzójává és a miniszterré való kinevezés óta tervezte, hogy szabadságra Angliába utazik, Milner távozása közvetlenül a Luis Botha tábornokkal folytatott béketárgyalások kudarca után, mondhatni szenzációt keltett.

Az 1901. augusztus 7-ei⁵¹ helyzetjelentés arról számol be, hogy a katonai helyzet a Kapkolóniában egyáltalán nem nevezhető kielégítőnek. A brit csapatösszevonások ellenére az angolok az utóbbi időben néhány kisebb vereséget szenvedtek. 21-én Jackal Fontein mellett egy angol ezredes lovakat vesztett a hadoszlopából, egy másik esetben egy búr rajtaütés során 800 hadra fogható lovat zsákmányoltak.

Hogy mennyire nehéz a brit csapatok számára az, hogy a nyájakat, gulyákat őrizték, illusztrálja az is, hogy az újságjelentések szerint kb. 40.000 juhot kellett leölni, mert nem tudták követni a hadoszlopot, és a parancs szerint, amelyet legutóbb adtak ki, ilyen esetekben le kell ölni az állatokat, hogy ne kerüljenek búr kézbe. Az utazók ellenőrzését megerősítették, a vasút használata egy bizonyos helytől északra engedély nélkül nem lehetséges.

1901. szeptember 3-án⁵² arról ír, hogy a külföldi lapokat elkobozzák a katonai hatóságok. Dél-Afrika minden olyan területén, ahol statárium van érvényben, érvényes az a rendelkezés, hogy cenzori ellenőrzés nélkül semmilyen külföldi sajtóterméket nem lehet árusítani, csak az angliaiakat és a tengerentúliakat (azaz amerikaiakat).

Az 1901. szeptember 18-i⁵³ helyzetjelentés megemlíti, hogy lejárt a Lord Kitchener proklamációjában megadott szeptember 15-i határidő. A proklamációtól változást vártak az itteni politikai helyzetben, de ez egyelőre nem következett be. Még nem mérhető fel a proklamáció jelentősége, mert a kedvezőtlen időjárás miatt megszakadt a vasúti összeköttetés az északi részekkel.

Mindazonáltal a jelek arra utalnak, hogy az angol remények szertefoszlottak. Ezt támasztja alá az a mai napilapokban megjelent jelentés is, melyet a War Office augusztus 26-ai távirata tartalmaz, s mely szerint a legmagasabb búr katonai parancsnokok egyike sem, azaz sem Schreiner, sem de Wet, sem Botha nem akar hallani fegyverletételtől.

Az 1901. november 20-ai⁵⁴ helyzetjelentés szerint a transvaali helyzet sem-

⁵¹ Politischer Gegenstand No. 20., 1901. augusztus 7. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁵² Politischer Gegenstand No. 23., 1901. szeptember 3. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁵³ Politischer Gegenstand No. 25., 1901. szeptember 18. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁵⁴ Politischer Gegenstand No. 37., 1901. november 20. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

miképpen sem tűnik kielégítőnek. Megbízható források jelentik, hogy Lord Kitchener rendkívül dühös a keleti, Botha tábornok elleni hadműveletének sikertelensége miatt. Hogy milyen a helyzet a Kapkolóniában, azzal kapcsolatban egy tisztviselő a következőket mondta: a Kapkolóniában nincs központi vezetés, minden kapkodva történik, minden vezető saját szakállára dolgozik. A hozzáértő katonai vezetés hiánya szomorú, minden katonai csapatnál hiányzik a kedv, és ha valami eredmény van is, az mindig a búroknak kedvez.

1901. december 26-án⁵⁵ kelt helyzetjelentéséhez mellékeli a december 26-i *Bulletint*. Ahogy a napilapokból kivehető, és ahogy azt személyesen is érzékeli, angol részről jelentős erőfeszítéseket tesznek, hogy a háborút még a jövő év júniusi királykoronázás előtt befejezzék. A tőzsdén, mely hosszú ideje nem volt olyan szilárd, mint az utóbbi néhány napban, szintén jó a hangulat. Kifejezésre jutott a remény, hogy a legrosszabbon már túl vannak.

A peremkerületekben a lassú, de folyamatos munka-újrafelvétel is sokat tehetett ahhoz hozzá, hogy a még hadban álló búrok is belássák a harc kilátástalanságát. Ugyancsak jó hír, hogy egy Fokvárosból induló különvonattal két nagyvállalat is visszaszállította Johannesburgba az értékpapírjait és a könyvelésüket.

Az 1901. december 31-én⁵⁶ kelt helyzetjelentésében viszont arról tudósít, hogy szokatlanul jelentősek voltak az angol veszteségek. Az utóbbi időben újra nagyon aktívnak látszanak a búrok; több helyen is több-kevesebb sikerrel támadták meg a vasútvonalakat. Magánlevelekből úgy veszi ki, hogy egy kommandónak sikerült egy vasúti hidat komolyan megrongálnia, és ez által ideiglenesen megszakadt a közlekedés. Ugyanakkor gyarapodnak azok az optimista meglátások, melyek az általános helyzetet úgy ítélik meg, hogy mindez csak egy utolsó fellángolása a háború tüzeinek.

1902. január 22-én⁵⁷ azt írja, hogy a Kapkolóniában az utóbbi hetek legfontosabb eseménye a mafekingi hadművelet volt, illetve Gideon Jacobus Scheepers búr parancsnok hadbíróági elítélése és kivégzése. Bizalmasan elmondták nekik, hogy a búr támadás Mafeking közelében nagy sikerrel zárult és számos ember csatlakozott a kommandóhoz. A zsákmányul ejtett állatokkal együtt számos nyájőr (*cattleguard*) is fogolyként a búrok kezére került.

Január 17-én halálra ítélték Gideon Scheepers búr parancsnokot; az ítéletet január 18-án végrehajtották. Még nehéz megítélni, hogy mik lesznek a Scheepersre

⁵⁵ Politischer Gegenstand No. 42., 1901. december 26. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁵⁶ Politischer Gegenstand No. 43., 1901. december 31. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 318-15 (Capstadt, 1901)

⁵⁷ Politischer Gegenstand No. 3., 1902. január 22. HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 321-10 (Capstadt, 1902)

kimondott halálos ítélet következményei. Sokan azt mondják, hogy szükséges volt példát statuálni, mások viszont sajnálatosnak tartják egy olyan ember halálát, akit az általa elkövetett sok szörnyűség ellenére mindkét oldalon tiszteltek. Kétséges mindenestre, hogy ilyesféle drákói intézkedések olyan sikerrel járnának, mint amilyenekkel a háború elején jártak volna.

A Monarchia londoni nagykövetének jelentései

A fokvárosi főkonzulhoz hasonlóan a londoni nagykövet is igyekezett már a háború tényleges kitörése előtt mind a helyzet politikai háttéréről, mind az aktuális katonai helyzetről informálni a bécsi külügyminisztériumot. Jelentéseiben először 1899. július 17-én említi a dél-afrikai konfliktust, melynek ekkor még nem tulajdonít túlságosan nagy jelentőséget. (Lady Salisbury betegségéről például jóval többet ír, mint a dél-afrikai ügyekről.) Szeptember 5-én viszont már arról tudósít, hogy a Transvaalból érkezett legutóbbi jelentések alapján a nagyobb londoni lapok vezércikkjei pesszimistán értékelik a helyzetet. Ennek komolyságát az is mutatja, hogy a kabinet tagjai, akik az utóbbi hetekben nyári szabadságukat töltötték, most hirtelen mind visszatérnek a fővárosba. Ha elfogadják Krügernek egy új konferenciára vonatkozó javaslatát, akkor ez azt jelenti, hogy a határozott válaszokra, eredményre még várni kell. Tehát ha valóban háború lesz – amiben a nagykövet maga még kételkedik –, akkor a késlekedés nem lenne Anglia számára hátrányos, mivel Dél-Afrikában épp október-november az esős évszak, így egy esetleges hadjárat komoly nehézségeket okozna az angoloknak.

Szeptember-október folyamán figyelemmel kíséri a brit és a transvaali kormány közötti jegyzékváltásokat, majd beszámol az aktuális katonai helyzetről is. Fokvárosban és Natalban ekkor 11.000 angol katona volt Buller vezetése alatt. Ha a búrok már most megkezdik a harcukat, akkor előnyösebb helyzetben lesznek, mintha év végén tennék ugyanezt, de katonai körökben azt mondják, hogy ha el is kezdődnének a harcok azelőtt, hogy az angol csapatokat összevonná Dél-Afrikában, még akkor sincs ok az aggodalomra. A búrok ugyanis nincsenek abban a helyzetben, hogy a saját territóriumaikon kívül hadat viseljenek. A búroknak azt is tudniuk kell, hogy nem számíthatnak senkitől sem segítségre. A német nagykövetségen szigorúan bizalmasan a nagykövet tudomására hozták, hogy a német kormány – ha nem is közvetlenül, de a holland kormányon keresztül – tudtára adta Krügernek, hogy Németország részéről a legcsekélyebb segítségre, sőt még plátói, bátorító szimpátiára sem számíthat.

1899. október 3-án⁵⁸ arról ír, hogy Anglia immár közvetlenül háború előtt áll.

⁵⁸ No. 48., 1899. október 3., Transvaal-Frage und sw. Chamberlain. HHStA PA VIII, Großbritannien (England). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

Chamberlain⁵⁹ elérte, amit kezdettől fogva akart, és ebben a legfőbb segítséget éppen Krüger nyújtotta neki. Néhány héttel ezelőtt az angolok többsége – minden háborúra buzdító cikk ellenére – még ellenezte a háborút Dél-Afrikában. Augusztusban még olyan mértékadó személyiségek, mint Roseberry, továbbá a parlament számos tagja (a kormány és az ellenzék oldaláról egyaránt), a külügy-minisztérium tisztviselői, illetve a Rotschildok is azt vallották, hogy nem lesz háború, és a kormány megakadályozza, hogy Anglia egy ilyen népszerűtlen háború terheit magára vegye. Krüger azonban elutasította a blomfonteini konferenciára vonatkozó javaslatokat, s jóformán mindent megtett azért, hogy megkönnyítse egy olyan harcias és becsvágyó miniszter [Chamberlain] dolgát, akit a dél-afrikai milliomosok zsebében lévő, nekik engedelmeskedő sajtó is támogat. Chamberlain pedig mesterien használta ki azt az adut, amit Krüger és a dél-afrikai kormány biztosított neki.

A nagykövet a háború kitörése után is folyamatosan figyelemmel kísérte mind a helyi (londoni), mind a dél-afrikai politikai és katonai eseményeket. A kezdeti angol sikereknek köszönhetően – mint ahogyan azt 1899. november 14-én⁶⁰ kelt jelentésében írta – optimistán értékelték a helyzetet, és csak nagyon kevesen kételkedtek abban, hogy a dél-afrikai háború a búrok vereségével fog véget érni. Ám a háború várható időtartamát, illetve a szükséges katonai létszámot illetően már megoszlottak a vélemények. Lord Wolsely beismerte, hogy az angol hadügy alábecsülte a Dél-Afrikai Köztársaság katonai erejét, s a búrok sokkal nagyobb hadsereget állítottak össze, mint ahogyan azt várták. Különösen az ellenséges tüzéséggel kapcsolatban számították el magukat az angolok: kiderült, hogy a búroknak olyan ágyúik is vannak, amelyek a britekéinél nagyobb hatótávolságúak.

Bár a búrok által bekerített városokban (Kimberley, Ladismith és Mafeking) kitartottak az angol védők, a katonai helyzet már a háború első hónapjaiban rácáfolt a kezdeti, optimista brit várakozásokra. A nagykövet 1899. december 12-én⁶¹ arról tudósít, hogy Gatacre tábornok Strombergnél elszenvedett vereségének híre lesújtotta az angol közvéleményt. Bár a vereségnek nincs túlságosan nagy katonai jelentősége, morális következményei annál súlyosabbak, különösen azért, mert mintegy 700 angol katona esett fogságba. Még a konzervatív párt részéről is érik

⁵⁹ A 19-20. századi brit történelemben több Chamberlain is fontos szerepet játszott. Jelen esetben természetesen Joseph Chamberlainról (1836-1914) van szó, aki 1895-től 1903-ig gyarmatügyi miniszter volt.

⁶⁰ No. 58., 1899. november 14., Den süd-afrikanischen Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

⁶¹ No. 63., 1899. december 12., Über die letzten Ereignisse am Kriegsschauplatze in Süd-Africa und über die hiessige Sachlage. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.)

komoly kritikák Chamberlaint, s minden további angol katonai kudarc Chamberlain tekintélyének további csökkenéséhez vezethet. Eddig 105.000 angol katonát küldtek Dél-Afrikába.

1900. január 19-én⁶² a hadszíntereken tapasztalható helyzetről és az angliai hangulatról írva megjegyzi, hogy az utóbbi időben a hadügyminisztérium nem hozott nyilvánosságra jelentéseket a háborús helyzetéről. Bár feltételezhető, hogy rendelkeznek ilyen jelentésekkel, ám valószínűleg visszatartják azokat, amíg a hadművelési tervet – amellyel kapcsolatban a legkülönösebb találgatások láttak napvilágot – meg nem valósítják.

1900. február 9-én⁶³ azt írja, hogy George Wyndham hadügyminiszter-helyettes az előző napon érdekes adatokat közölt az alsóházban a dél-afrikai brit csapatokról. A különböző csapattestek (reguláris erők, haditengerészet, milícia, yeomanry, önkéntesek stb.) összlétszáma jelenleg 179.000 fő.⁶⁴ A kormány ez után döntött arról, hogy további erősítést küldenek Dél-Afrikába, így összesen 194 ezerre emelkedik az ottani csapatok létszáma.

A harcterekről érkező nagyon kedvező hírek (Ladysmith és Kimberley felmentése, a búr csapatok kiszorítása Natal területéről) ismeretében 1900. március 20-án⁶⁵ kelt jelentésében arról ír, hogy a közvéleményt lelkesíti a brit sikerek híre, és mindenki optimista a háború közeli lezárását illetően, ám ő maga nem hisz abban, hogy a harcok hamarosan véget érnek. Az események igazolták a nagykövet véleményét. 1900. április 12-én⁶⁶ azt írja, hogy Bloemfontein elfoglalása óta a britek több összecsapásban is vereséget szenvedtek, s bár a veszteségek nem voltak jelentősek, a vereségek negatív hatást gyakoroltak a közhangulatra.

1900. július 19-én⁶⁷ a dél-afrikai katonai események angliai hatásáról számol be. Mindenekelőtt az tűnik nagy csalódásnak, írja, hogy Johannesburg és Pretoria bevétele ellenére a dél-afrikai hadjárat tovább bővül, és még nem látszik pontosan a háború végének ideje.

⁶² No. 3., 1900. január 19., Die Situation an Kriegsschauplätzen. Stimmung in England. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

⁶³ 1900. február 9. Erklärung Mr. Wyndham's über den Effectivstand der britischen Streitkräfte in Südafrika. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

⁶⁴ Lásd: COMPOSITION OF THE BRITISH FORCE AT THE FRONT. HC Deb 08 February 1900 vol 78 cc905-6 (http://hansard.millbanksystems.com/commons/1900/feb/08/composition-of-the-british-force-at-the#S4V0078P0_19000208_HOC_26 – 2015. 03.15.)

⁶⁵ No. 20., 1900. március 20., Den südafrikanischen Krieg betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

⁶⁶ No. 24., 1900. április 12., Die Sachlage am Kriegsschauplätze in Südafrika betreffend. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

⁶⁷ No. 40., London, 1900. július 19. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

1900. szeptember 14-én⁶⁸ arról informálja a bécsi külügyminisztériumot, hogy Krüger elnök elhagyta Transvaal területét és az a szándéka, hogy Európába utazik. Ezt itt [Londonban] úgy értelmezik, hogy a háború most már tényleg a végéhez közeledik.

1900. október 6-án⁶⁹ beszámol a dél-afrikai köztársaságok annektálásáról. Lord Roberts proklamációjának megjelenése után, amellyel bejelentette Transvaal és Oranje Szabad Állam annektálását, sokat vitatkoznak a külföldi diplomaták, hogy vajon értesíteni fogja-e a brit kormány a nagyhatalmakat az annexió tényéről. Egy beszélgetés alkalmával, amit az épp szabadságáról visszatérő Mr. Bertie-vel⁷⁰ folytatott, a követ erre a kérdésre terelte a témát, mire beszélgetőpartnere megjegyezte, hogy tudomása szerint a kormánynak nincs olyan szándéka, hogy az annexióról hivatalosan értesítse a külföldi hatalmakat, és rendkívül valószínűtlennek látszik, hogy ilyesmire sor kerül.

1900. október 30-án⁷¹ az október 23-án kiadott, Transvaal annektálását kimondó proklamációval kapcsolatban arról ír, hogy miért nem értesítették hivatalosan erről a tényről a külföldi hatalmakat. Bár néhány helyi lap, köztük a *Standard* is arról számolt be, hogy az annexióról hivatalosan is értesítették a nagyhatalmakat, valójában az a helyzet, hogy ez nem történt meg, és a Foreign Office-ben azt közölték, hogy ilyen hivatalos értesítést egyelőre nem is terveznek. A helyzet ugyanis az, hogy területi változásokra általában egy békekötés következményeként vagy egy korábban gazdátlan területnek az országhoz csatolása okán kerül sor. Esetünkben azonban egyik fenti eseményről sincs szó, ráadásul Anglia sosem ismerte el a búr köztársaság teljes függetlenségét. Egy szép napon, írja a nagykövet, bizonyára megjelenik majd egy hivatalos proklamáció az annektálásról a hivatalos lapban, azaz a *The London Gazette*-ben.

Az ezt követő hónapokban küldött tudósításai beszámolnak az angoloknak a gerilla-hadviselésre áttért búrok elleni harcairól, illetve a háborúnak a brit politikára gyakorolt hatásáról is. 1902-re már mindkét fél belátta, hogy a háború további folytatása túlságosan nagy anyagi és emberáldozatokkal járna. A búr parancsnokok és Lord Kitchener között megkezdődtek a tárgyalások. 1902. április 25-ei⁷²

⁶⁸ No. 62., 1900. szeptember 14. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.)

⁶⁹ No. 75., 1900. október 6., Annexion der süd-afrikanischen Republiken. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.)

⁷⁰ Azaz Francis L. Bertie-vel, a külügyminiszter-helyettes munkatársával.

⁷¹ No. 78., 1900. október 30., Annexionen des Transvaal's. Keine Notification an die Mächte. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.)

⁷² No. 23., 1902. április 25. HHStA PA VIII, Großbritannien (Engl.). Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.)

jelentése szerint két konferenciára is sor került a búr delegátusokkal (küldöttekkel) az azonnali tűzszünetről. 1902. május 9-én⁷³ azt írja, hogy két nappal ezelőtt a *Times* tudósítója jelentette Pretoriából, hogy nagy valószínűséggel küszöbön áll a béke megkötése. A búr delegáltak felkeresték az egyes kommandókat, s most kedvező a helyzet ahhoz, hogy megkössék a békét. Míg egyes búr parancsnokoktól, mint Beyer vagy Piet Uys azt várják, hogy engedelmeskednek kormányuk döntésének, egyes Delarey parancsnoksága alá tartozó parancsnokoktól makacs ellenállásra számítanak.

1902. május 23-án⁷⁴ kelt jelentése szerint valósnak látszanak bizonyulni azok a pletykák, miszerint a búrok körében is egyre erősebbé válik a béke iránti vágy. Ám még sok feltétel van, amelyekkel kapcsolatban Kitcheneknek és a búrok küldötteinek előbb egyezsége kell jutniuk, s az sem lehetetlen, hogy a tárgyalások eredménytelenül zárulnak. Megerősítették azt a hírt, miszerint a konferencia által meghatalmazott delegáltak – köztük De Wet, Delarey és Luis Botha tábornokok, illetve Hertzog és Smuts parancsnokok – megérkeztek Pretoriába és már tárgyalásokat folytatnak Lord Kitchennerrel, de még megerősítésre vár az az értesülés, hogy Schalk-Burger is megérkezett Pretoriába. Ezek a hírek nagyban megerősítették itt [Londonban] a békereményeket.

A Monarchia berlini követének jelentései

A berlini nagykövet 1899. október 10-én⁷⁵ Bécsbe küldött jelentésében II. Vilmos császár esetleges angliai látogatásáról ír. (A német császár végül elfogadta a meghívást és feleségével november 20–28. között járt Angliában, ahol természetesen találkozott Viktória királynővel (nagyanyjával) is.⁷⁶) Noha a jelentés épp a Krüger-ultimátum kibocsátását követő napon kelt, a dél-afrikai feszültségről egyáltalán nem tesz említést.

1900. február 9-i keltezéssel a berlini nagykövet arról tudósít, hogy az előző este Vilmos császár látogatást tett Sir Frank Lascelles berlini angol nagykövetnél. A császár átadott a nagykövetnek egy általa írt memorandumot, melyben a

⁷³ No. 24., 1902. május 9., HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.)

⁷⁴ No. 27., 1902. május 23. HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.)

⁷⁵ No. 42D, 1899. október 10. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 152-1 Berichte (1899. 08. – 1899. 12.)

⁷⁶ II. Vilmos angliai utazásával kapcsolatban lásd még: *Martin Kröger*: Imperial Germany and the Boer War. From Colonial Fantasies to the Reality of Anglo-German Estrangement. In: *The international Impact of the Boer War*. Szerk.: Keith M. Wilson. Acumen Publishing, 2001., 33–34.

dél-afrikai háború további menetét, illetve a katonai közigazgatást illető tanácsait osztja meg az angol kormánnyal. Vilmos császár azt tanácsolja, hogy az angolok kerüljék a további kisebb összecsapásokat, és vonják össze erőiket egy döntő ütközethez. A császár szerint addig is időt kell nyerniük, „hogy aztán mindent megnyerhessenek”, s nem szabad megfélekedezniük arról sem, hogy Dél-Afrikán kívül a világ más részeinek eseményeire is figyelmet kell fordítaniuk.⁷⁷

1900. május 21-én egy német diplomatával folytatott, az általános külpolitikai helyzetet érintő beszélgetéséről számol be.⁷⁸ A beszélgetésen szóba kerültek a Nagy-Britannia és a cári Oroszország közötti feszültségek, a franciák, az angolok és a németek helyzete, álláspontja stb. A dél-afrikai kérdéssel közvetlenül nem foglalkoztak, de a beszélgetés közben megemlésték az 1896-os Krüger-táviratot is, ami Angliában „oly nagy szenzációt keltett”.⁷⁹

1901. november 22-én kelt jelentéséhez⁸⁰ mellékeli a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* november 22-i kiadásának egyik cikkét, amelyben Chamberlain november 20-i táviratáról, illetve az általa Németországban kiváltott angolelleses hangulatról számol be.

1902. április 8-án⁸¹ nem közvetlenül a háborúról szóló, de dél-afrikai vonatkozású jelentést küld. Az 1902. március 26-án elhunyt Cecil Rhodes végrendeletében 15, egyenként 5000 márka értékű ösztöndíjat⁸² adományozott (a német császár által kijelölt) német diákoknak, hogy tanulmányaikat angol egyetemen (Oxfordban) folytathassák. Emellett a brit gyarmatokról, illetve az Egyesült Államokból származó diákok is részesülhetnek hasonló támogatásban.

1902. június 8-án⁸³ a berlini nagykövét is beszámol a békekötés híreről, illetve annak ottani fogadtatásáról.

⁷⁷ No. 3350. Telegramm. Berlin, 1900. február 9. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 153 Berichte (1900. 01. – 1900. 07.)

⁷⁸ No. 19 B. 29/5 1900., Berlin, 1900. május 21. Unterredung über die allgemeine politische Lage mit einem deutschen Diplomaten. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 153 Berichte (1900. 01. – 1900. 07.)

⁷⁹ „[...] welche in England so grosse Sensation Verursachte“

⁸⁰ No. 45., 1901. november 22. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 156-1 Berichte (1901. 08. – 1901. 12.)

⁸¹ No. 15., 1902. április 8. Testament Cecil Rhodes'. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 157 Berichte (1902. 01. – 1902. 06.)

⁸² A végrendeletben említett ösztöndíj ma is létezik, bár az eredeti országokénti felosztás azóta megváltozott. A végrendelet eredeti szövege szerint a Rhodes halálát követő három évben 5-5 német diák nyerheti el a hároméves tanulmányokra szóló ösztöndíjat.

⁸³ No. 25., 1902. június 8. Die hiesige Aufnahme der Friedensnachrichten aus Südafrika. HHStA Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA) III. Preussen PA III. Kt. 157 Berichte (1902. 01. – 1902. 06.)

Összefoglalás

A „tűz közelében”, azaz Dél-Afrikában lévő Hirsch báró és helyettese, Ramberg báró tucatjával készítette a jelentéseket és küldte őket Bécsbe, a Monarchia külügyminisztériumába. Deym gróf jóval több jelentést írt Hirschéknél, ám Londont – akár kifejezetten a búr győzelmek idején is – más témák is foglalkoztatták, például a választások, a belpolitikai kérdések, más afrikai gyarmatok és ázsiai területek, illetve – főként – Viktória királynő egészségi állapota. Noha a brit történelemben kimagasló szerepet betöltő uralkodónő halálát is kapcsolatba hozták a búr háborúval (Lord Roberts-szel való találkozása után már győztesnek hitte nemzetét, mégsem sikerült rövid időn belül kicsikarni a hön áhított békét), mégis azt kell mondanom, hogy a londoni jelentések nagyjából 10%-a foglalkozott a búr kérdéssel. Persze a brit vereségek idején elvétve foglalkoztak Dél-Afrikával, ám a hadiszerencse fordultakor bővebben írtak a transvaali eseményekről.

Szögyény-Marich berlini jelentései csak nagyon érintőlegesen foglalkoznak a búr háborúval, ebből is látszik, hogy a Német Császárság (hivatalosan) igyekezett teljes mértékben elhatárolódni az angol–búr fegyveres konfliktustól. Szögyény-Marich írásai érdekesek, ám számomra kevésbé voltak használhatóak, hiszen ritkán szóltak a dél-afrikai harcterekről.

Felhasznált irodalom

a) Levéltári források

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Ministerium des Äußern, Politisches Archiv (PA)

HHStA PA XXXVIII, Konsulate. Kt. 312, 315, 318 és 321:

Kt. 312-1 (Capstadt, 1899),

Kt. 315-11 (Capstadt, 1900),

Kt. 318-15 (Capstadt, 1901),

Kt. 321-10 (Capstadt, 1902).

HHStA PA VIII, Großbritannien (Englad). Kt. 123-128

Kt. 123-1 Berichte (1899. 09. – 1899. 12.),

Kt. 124 Berichte (1900. 01. – 1900. 09.),

Kt. 125-1 Berichte (1900. 10. – 1900. 12.), ill. Berichte (1901. 01. – 1901. 06.),

Kt. 126-1 Berichte (1901. 07. – 1901. 12.),

Kt. 127 Berichte (1902. 01. – 1902. 08.).

HHStA PA III, Preussen. Kt. 151-158:
 Kt. 152-1 Berichte (1899. 08. – 1899. 12.),
 Kt. 153 Berichte (1900. 01. – 1900. 07.),
 Kt. 154-1 Berichte (1900. 08. – 1900. 12.),
 Kt. 155 Berichte (1901. 01. – 1901. 07.),
 Kt. 156-1 Berichte (1901. 08. – 1901. 12.),
 Kt. 157 Berichte (1902. 01. – 1902. 06.),
 Kt. 158-1 Berichte (1902. 07. – 1902. 12.).

b) Publikált forráskiadványok

Somogyi, Éva (szerk.): Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1896–1907. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1991. LXXXV+595. [Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1818 V. kötet]
 Országgyűlés Képviselőházi Napló 1896-1901. 1899. december 5. (kedd), 499. Országos Gyűlés, 498-513. XXV. 38-40.
 Országgyűlés Képviselőházi Napló 1901-1906. 1901. december 11. (szerda), 28. Országos Gyűlés, 1-31. I. 444-447.
 A közösügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. Bp., 1900.

c) Szakirodalom

Bridge, F. R.: Austria-Hungary and the Boer War. In: The international Impact of the Boer War. szerk.: Keith M. Wilson. Acumen Publishing, 2001., 79-96.
Búr Gábor: Nemzeti eszmék és folyamatok Afrikában. In: Nemzet és nacionalizmus. Szerk.: Balogh András. Korona, Budapest, 2002. 289-405.
Búr Gábor: A migráció egyes kérdései a 19. századi Brit Birodalomban. In: Öt kontinens. Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei. ELTE, Budapest, 2003. 27-45.
Kröger, Martin: Imperial Germany and the Boer War. From Colonial Fantasies to the Reality of Anglo-German Estrangement. In: Keith M. Wilson (szerk.): The international Impact of the Boer War. Acumen Publishing, 2001., 25-42. o.
Mouton, F. A.: R V Malan (1901): Politics, Justice and the South African War, 1899-1902. Fundamina: A Journal of Legal History, 15, 1, 2009 (http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/3942/funda_v15_n1_a6.pdf?sequence=1 – 2015. 03.15.).

- Németh István – Juhász, Dániel*: Német gyarmatpolitika a 19–20. század fordulóján. GROTIUS E-KÖNYVTÁR 47. 2012 (http://www.grotius.hu/doc/pub/SIQUOQ/2012_9_nemeth-juhasz_grotius_e-konyvtar_47.pdf)
- Sauseng, Agathe*: Die Familie Kronenfeldt/Malcher – Siedler und Sammler ethnographischer Objekte aus Südafrika in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Diplomarbeit, Universität Wien. Bécs, 2010., 30-34.
- Sturm Albert* (szerk.): Országgyűlési Almanach 1897-1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Pesti Lloyd Társulat Könyvnyomdája. Budapest, 1897.
- Sturm Albert* (szerk.): Országgyűlési Almanach 1901-1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Pesti Lloyd Társulat Könyvnyomdája. Budapest, 1901.